

ADVOKÁTNÍ KANCELÁŘ

Mgr. Ľudovít Pavla

Tento článek byl poprvé publikován v časopise Obchodněprávní revue, č. 7-8, v roce 2011

O dobrých mravech*

JUDr. Petr Tégl, Ph.D., Olomouc**

„Jedna generace s velikým namáháním sestrojí všeobecné pravidlo, druhé jest pravidlo to na posměch. Pokrok v anarchii?“

Emanuel Tilsch, Aforismy a myšlenky

I. K čemu se vyjádřit především?

Není věru lehké psát o dobrých mravech poté, co si člověk přečte známá díla Vladimíra Kubeše¹, Jaroslava Salače², Jana Hurdíka³ a jiných. *Boni mores* byly a jsou v naší doktríně i praxi zkoumány opakovaně, existuje o nich relativně četná starší i novější literatura (ať již monografická, ať již časopisecká), jakož i bohatá judikatura. Jedná se totiž o artefakt⁴ skýtající pro svoji extrémní abstraktnost (mlhavost) a hodnotové pozadí, které se v průběhu času vyvíjí, tisíce možností k úvahám. Nebojím se říci, že se jedná o téma nekonečné.

Použitý výše uvedený aforismus české civilistické celebrity minulosti, profesora Emanuela Tilsche, proto nemá v žádném případě snižovat význam klauzule dobrých mravů. Chce se jím jen naznačit, že nic není stálé, vše je naopak proměnlivé, neboli „*panta rhei*“, jak svého času vyjádřil Platón v návaznosti na Hérakleita z Efesu.

Laskavý čtenář necht' mi dovolí vyjádřit v tomto příspěvku několik zamyšlení, jejichž výběr je – s ohledem na bezbřehost zvoleného tématu – čistě náhodný. Jedná se spíše o základní „naťuknutí otázek“ než o snahu o jejich úplné řešení. Budou-li snad některé dále vyslovené závěry někomu připadat povědomé, je to způsobeno jen tím, že časová tíseň, v níž

---

* Za některé podněty k tomuto příspěvku děkuji pracovníkům Centra právní komparatistiky Právnické fakulty UK, jmenovitě panu Prof. JUDr. Luboši Tichému, CSc. a panu JUDr. Bohumilu Dvořákovi, Ph.D., LL.M.

** Autor je odborným asistentem na katedře občanského práva a pracovního práva Právnické fakulty UP v Olomouci, členem komise ministerstva spravedlnosti pro přípravu nového občanského zákoníku, členem pracovní skupiny pro soukromé právo legislativní rady vlády a advokátním koncipientem v Praze.

¹ Kubeš, V. Smlouvy proti dobrým mravům. Brno-Praha: Orbis, 1933.

² Salač, J. Rozpor s dobrými mravy a jeho následky v civilním právu. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2004.

³ Hurdík, J. Zásady soukromého práva. Brno: Masarykova univerzita, 1998.

⁴ Míněno ve smyslu sociologickém.

příspěvek vznikal, mi nedovolila dostatečně hluboké studium pramenů existujících na dané téma a tedy zjištění, že mě již někdo se svými úvahami předešel. Za to patří všem moje upřímná omluva.

II. Terminologie. Odlišení dobrých mravů od jiných mimoprávních systémů

Česká (a dříve i československá) právní terminologie je jako aprílové počasí. Ani se nenadějeme a z „právního jednání“ je „právní úkon“⁵, z „bezdůvodného obohacení“ se stává „neoprávněný majetkový prospěch“, abychom se po čase vrátili zpět k původnímu⁶, „obligace“ se odějí do hávu „služeb“, u „člověka“ či „fyzické osoby“ je patrná metamorfóza na „občana“, „právnícké osoby“ se transformují na „socialistické organizace“ atd. Přitom právní jazyk je něčím, co přispívá ke stabilitě právního systému v určité zemi snad nejvíce.

Pojmoslovným hrátkám se nepodařilo uniknout ani dobrým mravům.

Obecný zákoník občanský pracoval s touto kategorií na několika místech, zejména pak ve známém § 879, podle něhož *smlouva, jež se přičítá zákonnému zákazu nebo dobrým mravům, jest neplatna.*

Střední občanský zákoník oproti tomu dobré mravy neznal. Jedinou výjimku představoval § 352 odst. 1 hovořící o „dobrých mravech soutěže“. Zajímavé je, že kodex neměl ani jiný obecný korektiv, jenž by suploval funkci dobrých mravů. Ustanovení § 3 přineslo jen karikaturu institutu zneužití práva, když hlásalo, že *nikdo nesmí zneužívat občanských práv ke škodě celku.*

Platný civilní kodex v původní redakci směle nahradil tradiční pojem dobrých mravů „pravidly socialistického soužití“. Čl. VI zásad občanskoprávních vztahů přikazoval *vykonávat práva a povinnosti vyplývající z občanskoprávních vztahů v souladu s pravidly socialistického soužití.* Je zajímavé, že dobové zdroje se pokoušely o ztotožnění uvedených pravidel s pojmem morálky. Tak to činí např. samotná důvodová zpráva k zákonu⁷, jakož i teorie⁸. Hlavní ustanovení o neplatnosti právních úkonů (§ 39) užívalo jako kritérium

⁵ Nyní, když se chceme k tomuto termínu vracet zpět (zvláště hodláme-li jej naplnit novým obsahem), zvedá se bůhvíproč vlna kritiky, jejímž leitmotivem je heslo *quieta non movere*.

⁶ Zvláště, že opětovný návrat k tomuto tradičnímu termínu nikoho příliš nevzrušil.

⁷ „Ve vztahu občana ke společnosti hraje významnou roli i morálka, která se při postupu ke komunismu stále sbližuje s právem. Z toho důvodu normuje občanský zákoník i určité principy morální, a tím posiluje jejich význam. Již v zásadách občanskoprávních vztahů se osnova dovolává pravidel socialistického soužití.“

⁸ Srov. např. Knappův výklad čl. VI zásad občanskoprávních vztahů in Češka, Z., Kabát, J., Ondřej, J., Švestka, J. et al. *Občanský zákoník. Komentář. Díl I.* Praha: Panorama, 1987, s. 23, kde jsou pravidla socialistického soužití ztotožňována s pravidly morálními.

poměrování „zájmy společnosti“ (*neplatný je právní úkon, který svým obsahem nebo účelem odporuje zákonu nebo jej obchází anebo se přičí zájmům společnosti*).

Dobré mravy se tak do našeho kodexu dostaly opětovně až velkou novelou č. 509/1991 Sb.⁹

Předmětem častých diskusí je otázka *vzájemného poměru mimoprávních kategorií* či kategorií, jež jsou na pomezí práva a jiných mimoprávních systémů, k nimž vedle dobrých mravů¹⁰ patří rovněž etika, čestnost, morálka, veřejná morálka, dobrá víra v objektivním smyslu (pocitivost) atd. Tato otázka neodmyslitelně souvisí s vymezením pojmu dobré mravy.

Vymezit rozsah a obsah těchto jednotlivých pojmů je dle mého názoru nemožné¹¹, ač se o to mnozí autoři pokoušejí. Míním, že specifikovat obsah množiny každého neurčitěho pojmu lze jen s větší či menší nepřesností. Můžeme proto mluvit jen o *míře přiblížení* k pravému obsahu pojmu (lze-li vůbec mluvit o nějakém pravém obsahu pojmu), nikdy však ne o jeho konečném a neměnném vystižení. Z poslední doby je možno na dané téma jmenovat především příspěvek Telcův, zaměřený na zkoumání pocitivity a důvěry, dobré víry, dobrých mravů, veřejné morálky a veřejného pořádku¹².

Nepochybné je, že obsah výše uváděných mimoprávních kategorií se často vzájemně překrývá a prostupuje. To vede mnoho autorů k tvrzením, že např. dobré mravy jsou totéž co objektivní dobrá víra, že výkon práva v rozporu s dobrými mravy zakládá vždy šikanu atd. Zdá se mi, že tyto názory nemohou vždy obstát. Tak např. objektivní dobrá víra je od dobrých mravů odlišná v tom, že se *nejedná o obecný korektiv* výkonu všech subjektivních práv a povinností, nýbrž o kritérium výkonu práv a povinností v těch situacích, kdy mezi dvěma či více subjekty existuje jistý hlubší vztah důvěry (typicky vztah ze smlouvy). Objektivní dobrá víra navíc *není kritériem platnosti právních jednání*. Proto např. nemůže být smlouva prohlášena za neplatnou pro rozpor s objektivní dobrou vírou. Důsledkem rozporu smlouvy s dobrými mravy však její neplatnost být může.

Co se týká ztotožňování výkonu práva v rozporu s dobrými mravy se šikanózním výkonem práva, domnívám se, že ne ve všech případech je tento přístup namístě. Primární

---

⁹ Podobný osud stihl i polskou úpravu. Historický pojem „dobré mravy“ (*dobrze obyczaj*) byl postupně vytěsňen termínem „zásady společného soužití v lidovém státě“ (*zasady wspólnoty społecznej w państwie ludowym*) vybudovaným na zásadách socialistické morálky (*zasady moralności socjalistycznej*), aby se v devadesátých letech minulého století začal do právních předpisů znovu vracet. K tomu srov. např. *Wilke, M. Nabycie własności rzeczy ruchomej na podstawie umowy z osobą nie uprawnioną*. Warszawa-Poznań-Toruń: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1980, s. 77.

¹⁰ Dobré mravy jsou zajisté *právním pojmem*, avšak jejich obsah je tvořen *prvky mimoprávní povahy*.

¹¹ K tomu srov. i *Hurdík, J. Op. cit. sub 3, s. 78.*

samozřejmě je, jak chápeme šikanu. Podle Tilsche (Občanské právo rakouské. Část všeobecná. Praha, 1910, s. 91) se šikanou rozumí „zlovolné užití práva na škodu jiného bez vlastního prospěchu“. Bude-li proto subjektivní právo vykonáno sice nemravně, avšak zároveň za účelem dosažení vlastního prospěchu (např. dlužníkem nemravně vznesená námitka promlčení – k tomu viz další výklad), nelze v takovém případě mluvit o šikaně.

III. Legislativní technika

Sedes materiae leží především v zákoníku občanském, a to na celé řadě jeho míst. Některými skutkovými podstatami se budu hlouběji zabírat dále; zde proto postačí jejich prostý výčet¹³.

Zákon o rodině (zákon č. 94/1963 Sb.) má o dobrých mravech jediné ustanovení, jímž je § 96 odst. 2 (společná ustanovení o výživném). Dle jeho dikce *výživné nelze přiznat, jestliže by to bylo v rozporu s dobrými mravy*.

I zákoník práce (zákon č. 262/2006 Sb.) pracuje s kategorií dobrých mravů, a to celkem na čtyřech místech¹⁴. Z § 13 odst. 5 plyne zaměstnavateli *povinnost pečovat o vytváření a rozvíjení pracovněprávních vztahů mj. v souladu s dobrými mravy*. Následující § 14 odst. 1 není ničím jiným než jen opsaným § 3 odst. 1 OZ (pravda, s drobnou kosmetickou změnou), když stanoví, že *výkon práv a povinností vyplývajících z pracovněprávních vztahů nesmí bez právního důvodu zasahovat do práv a oprávněných zájmů jiného účastníka pracovněprávního vztahu a nesmí být v rozporu s dobrými mravy*. Klade se otázka, proč pracovní kodex vůbec uvedenou normu obsahuje, když by se i pro vztahy mezi zaměstnavatelem a zaměstnancem bez problémů vystačilo s § 3 odst. 1 OZ?¹⁵ Aplikace korektivu dobrých mravů dopadá *rovnocenně na výkon práv a povinností zaměstnavatele i zaměstnance*. Pozitivní je, že recentní judikatura vysokých soudů již připustila, že jednat v rozporu s dobrými mravy nemusí vždy jen zaměstnavatel, nýbrž i *odborová organizace*¹⁶. Na rozhodnutí uznávající, že

---

¹² *Telec, I.* Poctivost a důvěra, dobrá víra, dobré mravy, veřejná morálka a veřejný pořádek. Právní rozhledy, 2011, č. 1, s. 1 an.

¹³ Dobré mravy jsou použity v § 3 odst. 1, § 39, § 424, § 469a odst. 1 písm. a), § 471 odst. 1, § 482 odst. 2, § 564, § 630, § 711 odst. 2 písm. a), § 759 odst. 2.

¹⁴ Zákoník práce č. 65/1965 Sb. oproti tomu ve své původní redakci normoval – v souladu s dobovou ideologií – o „pravidlech socialistického soužití“ (viz např. čl. III jeho základních zásad). Jen pár let před skončením jeho životnosti (od 1. 3. 2004) si zákonodárce dovolil luxus a přisedlal na osvědčené dobré mravy.

¹⁵ Obdobně by se však bylo možno ptát na celou řadu dalších – v zákoníku práce duplicitně upravených – institutů.

¹⁶ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 16. 12. 2010, sp. zn. 21 Cdo 1037/2009.

v rozporu s dobrými mravy se může ocitnout i jednání zaměstnance, si však zřejmě budeme muset ještě počkat¹⁷.

Další zbytečnou duplicitu ve vztahu k občanskoprávní úpravě (§ 424 OZ) můžeme nalézt v § 261 odst. 3 (odpovědnost zaměstnance za škodu způsobenou úmyslným jednáním proti dobrým mravům) a v § 265 odst. 1 (odpovědnost zaměstnavatele za totéž).

Občanský zákoník (a stejně obecně platí pro další zákony soukromoprávní provenience) zná v zásadě *dva způsoby*, jimiž nechává dobré mravy do právního textu proniknout. Zjednodušeně je lze nazvat *způsobem výslovného vyjádření*¹⁸ a *způsobem vyjádření implicitního*¹⁹. V rámci každého uvedeného způsobu mohou být dobré mravy navíc zakotveny buď šířeji, nebo úžeji.

Širším způsobem rozumím užití dobrých mravů jakožto kategorie obecné, *nenavázané na žádný upřesňující (omezující) činitel*. Tak je tomu např. v § 3 odst. 1, § 39, § 424 apod. – zákon mluví prostě jen o dobrých mravech jako takových. Žádné upřesňující kritérium zde není stanoveno.

Užší způsob vyjádření nachází své místo tam, kde zákonodárce *množinu dobrých mravů nějak omezuje (specifikuje)*. Příkladem takové restrikce budiž § 711 odst. 2 písm. a) upravující jeden z důvodů výpovědi z nájmu bytu a užívající spojení „dobré mravy v domě“. Je nepochybné, že množina „dobrých mravů“ a množina „dobrých mravů v domě“ si nejsou rovny. Jiné porušení dobrých mravů (než dobrých mravů v domě) tedy nebude zakládat výpovědní důvod, nebo alespoň ne výpovědní důvod dle uvedeného ustanovení.

Obdobný vnitřní limit je patrný rovněž např. v pojmu „dobré mravy soutěže“ (§ 44 odst. 1 obchodního zákoníku). I zde má právní relevanci pouze určitá výseč dobrých mravů, nikoli jejich celá množina.

Zkoumáme-li legislativní techniku použitou v platném občanském zákoníku z jiného úhlu pohledu, vidíme, že některé skutkové podstaty váží právní následky na *prosté porušení* dobrých mravů. Dle § 39 je právní úkon jsoucí *contra bonos mores* neplatný bez dalšího, tedy *bez ohledu na míru rozporu* s dobrými mravy. Opakem je přístup § 630, který k naplnění hypotézy vyžaduje určitou *zvýšenou míru intenzity rozporu*. Plyne z něj, že dárce se může

---

¹⁷ Alespoň mi není známo, že by byl takový názor některým z vysokých soudů v konkrétním případě vysloven.

¹⁸ Právní předpis, resp. právní norma výslovně užívá pojem dobré mravy (§ 3).

¹⁹ Právní předpis, resp. právní norma pojem dobré mravy výslovně neuvádí, avšak z jejího obsahu plyne, že *boni mores* jsou v ní nějakým způsobem zohledněny. Učebnicovým příkladem (byť jen *de lege ferenda*) může být zákaz lichvy, *laesio enormis*, zákaz vzdát se dopředu práva na náhradu škody způsobené úmyslně apod. *De lege lata* lze uvést např. § 49, jenž poskytuje ochranu tomu, kdo učinil právní úkon v tísni za nápadně nevýhodných podmínek. Zřejmě nepochybím, když řeknu, že i toto ustanovení má silné morální (mravní) pozadí.

domáhat vrácení daru, jestliže se obdarovaný chová k němu nebo členům jeho rodiny tak, že tím *hrubě* porušuje dobré mravy. Porušení dobrých mravů, jež by nevykazovalo prvky hrubosti, proto dárce právo domáhat se vrácení daru nezakládá. Zcela stejná konstrukce je užitá v § 711 odst. 2 písm. a) (hrubé porušování dobrých mravů v domě) či § 759 odst. 2 (hrubé porušování dobrých mravů v ubytovacím zařízení). Povšimněme si, že zákon v obou případech podmiňuje možnost dovolat se nesouladu chování s dobrými mravy určitou *stálostí* či *opakovaností* (arg. slovo „porušuje“). Jediné porušení dobrých mravů proto nepostačí. U skutkové podstaty § 711 odst. 2 písm. a) se navíc pro možnost dání výpovědi z nájmu vyžaduje pokračování v hrubém porušování dobrých mravů v domě *přes písemnou výstrahu* (u § 759 odst. 2 *přes výstrahu* bez požadavku na její formu).

Opět jiný pohled na věc lze učinit prizmatem otázky, zda je pro následky rozporu s dobrými mravy nutné rovněž *zavinění jednajícího*, či zda je rozpor s těmito hodnotami *objektivní kategorií*, nezávislou na něčí subjektivní stránce. I zde je možno rozlišovat. Zatímco § 424 vyžaduje *úmyslné jednání contra bonos mores*, k naplnění skutkové podstaty § 39 je zcela lhostejné, zda ten, kdo činil právní úkon, o jeho rozporu s dobrými mravy věděl či jej dokonce chtěl způsobit.

Konečně je vhodné upozornit na rozdíly při vymezení jednotlivých skutkových podstat s ohledem na *způsob (formu) chování*, jímž se lze do rozporu s dobrými mravy dostat. Zatímco např. § 424 postihuje jen *úmyslné jednání* proti dobrým mravům, § 630 volá k odpovědnosti obdarovaného, který se k dárce či členům jeho rodiny *chová* tak, že tím *hrubě* porušuje dobré mravy. Termíny „chování“ a „jednání“ jsou přitom odlišné. Zatímco *jednáním* rozumíme vůli nesené lidské chování (právní či faktické), *chování* v sobě naopak zahrnuje i projevy mimovolní (např. mimovolní pohyby ve spánku apod.). Užití slova „chování“ v § 630 je proto nešťastné a musí být za pomoci teleologické redukce vyloženo jako „jednání“. To věru žádná velká *elegantia iuris* není. Výraz „jednání“ v § 424 je naproti tomu korektní.

Někdy je teoreticky možné *jedním skutkem naplnit více skutkových podstat* obsahujících odkaz na dobré mravy. Tak např. obdarovaný uzavře smlouvu, dle níž má druhá smluvní strana povinnost určitým způsobem škodit dárce. Taková smlouva je jednak neplatná dle § 39 (rozpor s dobrými mravy – nebude-li se samozřejmě navíc jednat o rozpor se zákonem) a zároveň může být naplněna skutková podstata § 630.

Závěrem úvah o legislativní technice vyjádření dobrých mravů je vhodné učinit krátkou zmínku o *vzájemném vztahu (provázanosti)* jednotlivých skutkových podstat norem operujících s dobrými mravy. Z předchozího textu plyne, že *generální klauzule* (§ 3 odst. 1, §

39, popř. § 424) jsou na některých místech *dále doplněny či podrobněji rozvedeny*. V některých případech se ale jedná o pouhé dublování. Tak např. stanoví-li § 39, že neplatný je právní úkon odporující dobrým mravům, je přirozené, že pokud je dohoda dědiců uzavřená s věřiteli dle § 471 odst. 1 *contra bonos mores*, neměl by soud přistoupit k jejímu schválení. Povinnost zkoumat dohodu právě prizmatem dobrých mravů není třeba soudu zvláště zdůrazňovat, když tento závěr nepochybně plyne z § 39. Stejně platí o dohodách dědiců uzavíraných v režimu § 482 odst. 2. Oproti tomu § 99 odst. 2 občanského soudního řádu vyžaduje pro schválení smíru soudem pouze jeho *soulad s právními předpisy*, přičemž dobré mravy specificky vytknuty nejsou. Ze třetího odstavce však plyne možnost soudu zrušit usnesení o schválení smíru, je-li smír *podle hmotného práva neplatný*. Rozpor smíru s „hmotným právem“ však v sobě jistě zahrnuje i rozpor s dobrými mravy. Vyjadřování zákonodárce je tak nekonzistentní.

IV. Pokus o typologii fungování dobrých mravů v českém soukromém právu

Úvahy obsažené v této části volně navazují na bod předchozí. Přiblížením jednotlivých ustanovení, v nichž hrají dobré mravy svoji roli, se pokusím o formulaci některých základních typových situací. Již nyní je však možné předznamenat, že dobré mravy *vystupují na různých místech v různých podobách, resp. v typově odlišných situacích*. Pro nedostatek prostoru se soustředím jen na některé z nich.

Dobré mravy v § 3 odst. 1

Začněme ustanovením § 3 odst. 1, který říká, že *výkon práv a povinností vyplývajících z občanskoprávních vztahů nesmí bez právního důvodu zasahovat do práv a oprávněných zájmů jiných a nesmí být v rozporu s dobrými mravy*. Obsahem normy je generální a velmi abstraktní korektiv výkonu práv a povinností.

Povšimněme si, že prostřednictvím dobrých mravů zákonodárce poměřuje *výkon* subjektivního práva či povinnosti, *nikoli tedy subjektivní právo samotné či povinnost samotnou*, tedy jejich kvalitu (dále budu mluvit již jen o právu, přičemž uvedené se obdobně vztahuje i na povinnost). Vychází se tedy ze stavu, kdy určitému subjektu určité subjektivní právo řádně vzniklo a náleží²⁰. Nemohu přijmout názor *Spáčila*, dle něhož „*Zákoník v první řadě stanoví: „Výkon práv a povinností vyplývajících z občanskoprávních vztahů nesmí bez*

---

²⁰ Poměrování výkonu neexistujícího práva či plnění neexistující povinnosti prizmatem dobrých mravů si lze představit jen obtížně.

*právního důvodu zasahovat do práv a oprávněných zájmů jiných a nesmí být v rozporu s dobrými mravy“ (§ 3 odst. 1). Na toto ustanovení navazuje sankce; právní úkon, který se přičítá dobrým mravům, je neplatný.“²¹. Míním, že „sankce“ – vycházející dle autora zřejmě z § 39 – není na normu § 3 odst. 1 nijak navázána. Jde v ní totiž o něco zcela jiného. Autor zde zjevně zapomíná rozlišovat subjektivní právo jako takové a jeho výkon. Oprávnění z neplatného právního úkonu (ať již je neplatný z jakéhokoli důvodu) nelze vykonávat *per se* (neboť žádné takové oprávnění neexistuje), tudíž není představitelný ani jeho výkon *contra bonos mores*.*

Ustanovení § 3 tedy reguluje situaci, kdy samotná existence subjektivního práva je z pohledu objektivního práva bezproblémová (je mj. i v souladu s dobrými mravy), avšak výkon takového práva může být (resp. je) nemravný. Důsledkem výkonu práva v rozporu s dobrými mravy dle § 3 je primárně *neposkytnutí ochrany tomu, kdo své právo takto závadně vykonává*.

Příkladem budiž vznesení námitky promlčení. Námitka promlčení – jakožto subjektivní hmotné právo – sama o sobě *contra bonos mores* není. Paradoxně by totiž docházelo k tomu, že právo přiznané dlužníkovi proti svému věřiteli *přímo zákonem* může být *samo o sobě* v rozporu s dobrými mravy. Subjektivní právo dlužníka vznést námitku promlčení vzniká v okamžiku marného uplynutí promlčecí doby. V okamžiku, kdy je však námitka promlčení učiněna za takových skutkových okolností, z nichž lze usuzovat na jiný účel jednajícího než na skutečný výkon práva, resp. na jiný účel vedle skutečného výkonu práva, může se uvedené jednání do kolize s dobrými mravy dostat. Takto ostatně judikoval jak Ústavní soud, tak i Nejvyšší soud²².

Vzhledem k tomu, že akční rádius § 3 odst. 1 je prakticky neomezený (s ohledem na množinu subjektivních práv a povinností), je prostřednictvím dobrých mravů možné korigovat výkon jakéhokoli subjektivního soukromého práva a plnění jakékoli povinnosti (ať již se jedná o právo osobní či majetkové, absolutní či relativní). Nerozhodná je rovněž skutečnost, zda bylo subjektivní právo založeno smlouvou, rozhodnutím orgánu veřejné moci, zda vzniklo *ex lege* či z jiných důvodů.

---

²¹ Spáčil, J. Dobré mravy v českém občanském zákoníku a v judikatuře. Právní rozhledy, 2004, č. 18, s. 665.

²² Srov. např. nález Ústavního soudu ze dne 15. 1. 1997, sp. zn. II.ÚS 309/95, rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 8. 9. 2010, sp. zn. 28 Cdo 5014/2009 či usnesení téhož soudu ze dne 23. 11. 2010, sp. zn. 26 Cdo 45/2010.

Teoreticky je tedy představitelné konstruovat situace, v nichž bude nemravná námitka relativní neplatnosti právního úkonu²³, námitka nesplnění smlouvy, výkon práva odstoupit od smlouvy, výkon práva výpovědi z nájmu bytu apod. Jednáním *contra bonos mores* může být jak konání, tak i nekonání. V rozporu s dobrými mravy může být rovněž vzdání se práva.

Dobré mravy v § 39

Přejdeme-li od § 3 k § 39, zjišťujeme, že dobré mravy fungují v posléze uvedené skutkové podstatě zcela jinak. Zatímco dle § 3 odst. 1 korigují dobré mravy výkon práv a povinností, norma § 39 stanoví, že *neplatný je právní úkon, který svým obsahem nebo účelem odporuje zákonu nebo jej obchází anebo se přičí dobrým mravům*. Máme zde tedy co dělat s kategorií právního úkonu jako takového, resp. s jeho kvalitou. Nejde tu o to, jakým způsobem je určité právo vykonáváno; jde naopak o to, zda je právní úkon souladný s dobrými mravy jako takový. Je-li tomu tak, může dojít i k výkonu práv a povinností z něho (např. uplatnění práva na zaplacení kupní ceny ze smlouvy), přičemž i tento výkon práva či povinnosti z platného právního úkonu může být v konkrétním případě *contra bonos mores*.

Existuje-li však mezi právním úkonem samotným a dobrými mravy nesoulad, je právní úkon neplatný (absolutně) a pojmově již nelze uvažovat o výkonu práv a povinností z takového právního úkonu²⁴.

Za příklad může posloužit ujednání o smluvní pokutě, jejíž výše je dohodnuta jako nepřiměřeně vysoká povaze a rozsahu zajištěné povinnosti, a tudíž nemravná. Tato skutečnost má za následek absolutní neplatnost ujednání o smluvní pokutě, resp. jeho příslušné části (§ 41). Je patrné, že z absolutně neplatné smlouvy se nemůže oprávněný (věřitel) domáhat po povinném (dlužníkovi), aby plnil svoji povinnost (platil smluvní pokutu). Výkon práva, které platně nevzniklo, tak nemůže být v rozporu s dobrými mravy.

Lze říci, že ve vztahu § 3 odst. 1 a § 39 mohou nastat následující relace:

---

²³ A a B uzavřou relativně neplatnou smlouvu (např. z důvodu právně relevantního omylu A). A si posléze svůj omyl uvedomí a je mu známa i možnost vznést námitku neplatnosti, avšak chová se vůči B, který neplatnost nevědomky způsobil, tak, že je možné usuzovat na vůli A být smlouvou vázán. Poté A sdělí B, že smlouva pravděpodobně trpí vadou, která může způsobovat její neplatnost, ale že si tím není jistý. Přesto se i nadále chová tak, že je patrné, že se námitky neplatnosti dovolávat nechce. Několik dnů před promlčením práva dovolat se relativní neplatnosti A námitku relativní neplatnosti vůči B vznesl.

²⁴ Samozřejmě i zde jsou určité výjimky – např. právo žádat náhradu škody způsobené neplatností smlouvy apod.

- 1) **právní úkon je sám o sobě v souladu s dobrými mravy a je proto dle § 39 platný** (samozřejmě není-li neplatnost založena jinou jeho vadou), přičemž výkon práv a povinností z takového právního úkonu může být buď
  - a) **v souladu s dobrými mravy dle § 3 odst. 1**, a potom takové jednání požívá právní ochrany, nebo
  - b) **v rozporu s dobrými mravy dle § 3 odst. 1**, a potom takové jednání právní ochrany nepožívá (výkon práva v rozporu s dobrými mravy však nemůže vést ke „zneplatnění“ právního úkonu – typicky smlouvy – z něhož toto právo vzešlo)

- 2) **právní úkon je sám o sobě v rozporu s dobrými mravy a je proto dle § 39 (absolutně) neplatný** (pak zřejmě nelze pojmově uvažovat o tom, že by výkon práv a povinností z takového právního úkonu mohl být v souladu či rozporu s dobrými mravy – nejedná se totiž o výkon práv).

Někdy mohou nastat i situace poněkud komplikované. Tak např. pronajímatel dá výpověď z nájmu bytu v souladu se zákonem i dobrými mravy (právní úkon je platný dle 39), avšak v mezidobí nastanou skutečnosti, jež brání právo na vyklizení bytu po skončení nájemního vztahu vykonat. Z teoretického hlediska tak nájem bytu skončil a nájemce bydlí bez právního důvodu, nicméně pronajímatel se – alespoň po určitou dobu – svého práva nemůže dovolat.

Dobré mravy v § 424

Jiná konstrukce dobrých mravů je použita v § 424, dle něhož *za škodu odpovídá i ten, kdo ji způsobil úmyslným jednáním proti dobrým mravům*. Zde se tedy jedná opět o něco jiného než v předchozích případech. Nejde ani o vyloučení poskytnutí ochrany právům, jež jsou vykonávána proti dobrým mravům, ani o stanovení kritéria platnosti či neplatnosti právního úkonu. Hlavním smyslem zkoumaného pravidla je postihnout toho, kdo jinému způsobí škodu jednáním, které úmyslně směřuje proti dobrým mravům. Způsobit škodu dle § 424 lze buď *právním úkonem* (právním jednáním) nebo *činností faktickou* (např. vědomé poskytnutí nesprávné rady apod.). Typická však bude spíše druhá varianta.

Dobré mravy v § 564

Z § 564 plyne, že *je-li doba plnění ponechána na vůli dlužníka, určí ji na návrh věřitele soud podle okolností případu tak, aby to bylo v souladu s dobrými mravy*. *Boni mores* zde fungují jako *příkaz soudci*, když limitují jeho úvahu při stanovení doby plnění²⁵. Soukromoprávní předpis tak vymezuje soudci *mantinely pro výkon a při výkonu veřejné moci*. Porušení uvedeného pravidla *nevede k neplatnosti soudního rozhodnutí a k neplatnému určení doby plnění*. Takové rozhodnutí může být pouze přezkoumáno a případně opraveno v instančním postupu, resp. může dotčenému subjektu založit právo na náhradu škody způsobené nezákonným rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem.

Míním, že určení doby plnění by mělo podléhat spíše kritériím *rozumnosti* či *přiměřenosti* posuzovaným s ohledem na okolnosti konkrétního případu²⁶. Užití korektivu dobrých mravů se mi na tomto místě naopak jeví jako ne zcela šťastné.²⁷

V. Některé další otázky

Rozpor s dobrými mravy jako kategorie subjektivní či objektivní?

Další okruh úvah je věnován otázce, zda rozpor právního úkonu s dobrými mravy dle § 39, resp. výkon práva či povinnosti *contra bonos mores* dle § 3 odst. 1, je kategorií subjektivní či objektivní. Jinými slovy, zda např. smlouva uzavřená na nemravné plnění musí být nutně neplatná vždy a bez dalšího či jen tehdy, pokud lze stranám (některé z nich) přičítat ve vztahu k nemravným ujednáním zavinění? Stejně platí u nemravného výkonu práv a povinností. Otázka zní: může být poskytnuta ochrana výkonu práva, který je proti dobrým mravům, pokud ovšem o této nemravnosti dotčený subjekt nevěděl, resp. pokud mu nemravnost výkonu práva nelze přičítat?

Soudím, že na obě skutkové podstaty je třeba uplatnit *diferencovaný pohled*. Zatímco neplatnost právního úkonu založená jeho rozporem s dobrými mravy je spíše kategorií objektivní (smlouva obsahující nemravný obsah bude neplatná bez dalšího, tedy bez ohledu na případnou vědomost stran o nemravnosti obsahu), výkon práv *contra bonos mores* je třeba chápat jako kategorii subjektivní. Příkladem budiž situace, kdy věřitel má proti dlužníkovi peněžitou pohledávku, kterou si má vybrat v hotovosti v místě bydliště dlužníka. Věřitel však

²⁵ Normu obdobného charakteru obsahuje již uváděný § 96 odst. 2 zákona o rodině.

²⁶ Soudce by tak mohl přihlédnout zejména k zavedené praxi smluvních stran (je-li nějaká), ke zvyklostem zachovávaným v určité oblasti společenských vztahů apod.

²⁷ Norma § 1939 NOZ naopak řeší věc mnohem lépe, když stanoví, že *je-li podle smlouvy dlužník oprávněn, aby určil čas plnění, a neurčí-li jej v přiměřené době, určí jej na návrh věřitele soud podle okolností případu*.

těsně před splatností pohledávky upadne do komatu a v důsledku dalších zdravotních komplikací není schopen peněžité plnění u dlužníka vybrat. Dlužník však o překážkách na straně věřitele neví a je připraven dluh splnit. Věřiteli se posléze právo proti dlužníkovi promlčí a teprve poté podá žalobu na plnění. Je v takovém případě námitka promlčení vznesená dlužníkem výkonem práva *contra bonos mores*, když dlužník o zdravotních obtížích věřitele vylučujících včasné podání žaloby nevěděl ani vědět nemohl? Lze říci, že dlužník v takovém případě jedná nemravně?

Absolutní či relativní neplatnost právního úkonu *contra bonos mores*?

Naše doktrína zastává celkem jednotně názor, že právní úkon jsoucí v rozporu s dobrými mravy je neplatný absolutně, s účinky *ex tunc*. Ojediněle se vyskytují názory opačné. Příklon k jedné z možností je vázán na zodpovězení otázky účelu dobrých mravů: slouží dobré mravy k ochraně zájmu jedince nebo obecného zájmu?

Sám jsem zastáncem spíše sankce absolutní neplatnosti. Uznávám však, že v některých momentech by relativní neplatnost vzniklou situaci dokázala řešit vhodněji. Představme si opět příklad nemravného ujednání o smluvní pokutě. Klausuli o smluvní pokutě včetně její nemravné výše do smlouvy navrhne a formuluje samotný dlužník (subjekt potenciálně povinný k úhradě smluvní pokuty), přičemž věřitel (subjekt potenciálně oprávněný k úhradě smluvní pokuty) tuto klauzuli „pouze“ akceptuje. Dlužník přitom záměrně formuluje smluvní pokutu v nemravné výši, tak aby způsobil její neplatnost a tudíž nevymahatelnost. Posléze poruší svoji povinnost zajištěnou nemravně sjednanou smluvní pokutou.

Nepoctivým (nemravným) jednáním dlužníka bude postižen věřitel a ochráněn dlužník, neboť byť dlužník záměrně navrhl ujednání o smluvní pokutě a vědomě uvedl do smlouvy její nemravný rozsah (a posléze i porušil zajištěnou povinnost – a to třeba i úmyslně), bude se moci nemravnosti smluvní pokuty dovolat, resp. na ni poukázat. Pak se může jevit jako nesprávná ochrana dlužníka prostřednictvím korektivu dobrých mravů, když se této ochrany může dovolat i ten subjekt, který neplatnost ujednání sám způsobil, a to třeba i zaviněně či dokonce úmyslně. Přesto tak dlužník učinit může.

Možnost moderace nemravných ujednání soudem?

Odporuje-li právní úkon (smlouva) dobrým mravům, je absolutně neplatný. Není však pochyb o tom, že aplikace § 41 je v těchto momentech přípustná. Bude-li tedy možné

obsahově oddělit nemravnou klauzuli od zbytku smlouvy, je třeba tak učinit a prohlásit za neplatnou jen vadnou část smlouvy.

Nelze-li však sáhnout po řešení prostřednictvím částečné neplatnosti, klade se otázka, zda je vhodné (přípustnost *de lege lata* zde ponechávám stranou), aby do nemravných ujednání mohl zasahovat autoritativně soud a modifikovat je na únosnou míru. Soudím, že uvedený postup by nemusel být zcela nevhodným.²⁸ Přitom je však třeba zdůraznit, že moderovat lze zásadně jen ta ujednání, jež jsou nemravná v důsledku *neúměrného rozsahu plnění* (např. nepřiměřeně vysoké smluvní úroky z prodlení). Naopak zřejmě nepřichází v úvahu modifikace ujednání, u nichž je nemravné *plnění samotné* bez ohledu na jeho rozsah (např. smlouva o poskytnutí sexuálních služeb).

Některé náznaky zmírnění zná náš občanský či obchodní zákoník již dnes. V obchodním právu je to moderace neúměrně vysoké smluvní pokuty, v občanském zákoníku pak nalézáme např. moderaci rozsahu náhrady škody (§ 450), byť v tomto druhém případě nejde o modifikaci nemravných *smluvních* ujednání. Modifikace nemravných ujednání (tam kde je to možné) by požadavku autonomie vůle vyhověla pravděpodobně lépe než automatické prohlášení nemravného úkonu za neplatný. Velmi zdařilým se v této souvislosti jeví i § 569 NOZ obsahující pravidlo soudcovské moderace za účelem zachování platnosti právního jednání²⁹.

VII. Závěrem

Jsem si plně vědom toho, že kterýkoli z právě uvedených názorů může být podroben kritice, v důsledku čehož bude odhalena jeho problematičnost či nesprávnost. Necht' se tak i stane. Přesto jsem však přesvědčen, že tento příspěvek může mít svoji hodnotu a přínos alespoň do obecné debaty o dobrých mravech, neboť poukazuje na partikulární nesprávnosti legislativní techniky (zejména terminologické), na redundanci některých ustanovení operujících s dobrými mravy, na situace, kdy se začlenění dobrých mravů v některých skutkových podstatách *de lege lata* jeví jako nešťastné apod. Upozornil jsem i na to, že NOZ některé z těchto problémů překonává.

---

²⁸ Dle *Salače* (při výkladu dobrých mravů v německém BGB) „sankce neplatnosti je jedinou možnou sankcí, která nachází uplatnění v případech právních úkonů, které jsou v rozporu s dobrými mravy. Paragraf 138 BGB nepřipouští výhradu obdobnou § 134 BGB (...). Nepřichází v úvahu uplatnění soudcovského moderačního práva, kterým by byly závadné části modifikovány do přijatelné podoby.“ *Salač, J. Op. cit. sub 2, s. 62.*

²⁹ *Je-li důvod neplatnosti jen v nezákonném určení množstevního, časového, územního nebo jiného rozsahu, soud rozsah změní tak, aby odpovídal spravedlivému uspořádání práv a povinností stran.*

Bylo by jistě lákavé podrobně pojednat o specifických otázkách dobrých mravů, např. o úpravě neplatnosti právních jednání jsoucích *contra bonos mores* v NOZ. O to se však již postarali jiní³⁰ a jen těžko by bylo možno zhostit se uvedeného úkolu lépe.

Staré rčení praví: „*tempora mutantur et nos mutamur in illis*“. Časy se mění a my se měníme s nimi. Mění se tedy nutně i dobré mravy, neboť jsou nerozlučně spjaty s lidskou společností, s jejím vývojem. Mění se nejen jejich označení, nýbrž i obsah. Uzavírám proto svoje úvahy konstatováním, že dobré mravy pravděpodobně neztratí nic ze své přitažlivosti ani po několika dalších staletích, neboť budou stále jiné a stále nové.

Shrnutí

Dobré mravy jsou naší právní teorií i praxí chápány především jako generální klauzule korigující výkon subjektivních práv a povinností v rámci privátních vztahů. Krom toho slouží jako kritérium platnosti právních jednání. Dobré mravy jsou však začleněny i do jiných skutkových podstat a plní tudíž další funkce. Záměrem příspěvku je pokusit se o načrtnutí obecné (byť ne vyčerpávající) typologie situací, v nichž dobré mravy nacházejí svoje uplatnění. Mimo to je pozornost zaměřena i na další aspekty dobrých mravů, v recentní odborné literatuře doposud neřešené. Při výkladu některých partikulárních otázek je pozornost věnována i úpravě v návrhu nového občanského zákoníku.

---

³⁰ Dvořák, B. Rozpor právního jednání se zákonem. Bulletin advokacie, 2011, č. 3 a Petrov, J. Neplatnost právních jednání. Bulletin advokacie, 2011, č. 3.